

Priključitev ali vrnitev?

avtor Kristjan Knez

Po burnih razpravah, na katerih so poslanci v ljubljanskem Državnem zboru razpravljali o poimenovanju praznika, posvečenega uveljavitvi Mirovne pogodbe iz leta 1947 (15. septembra), in po vložitvi veta s strani Državnega sveta, bodo poslanci ponovno pozvani k glasovanju. Predlagana sprememba zakona namreč predvideva preimenovanje praznika iz obstoječega "Vrnitev Primorske k matični domovini" (Sloveniji) v "Priključitev". Predlagana sprememba bo bodisi potrjena ali zavrnjena brez razprave. V nadaljevanju bom strnjeno utemeljil, ali je ukrep za delno preimenovanje praznika skladen s korektno interpretacijo zgodovine. Kljub vsemu pa jasno potvarjanje preteklosti ostaja. Ukrep se namreč nanaša tudi na ozemlje današnjih treh obalnih občin, ki ni bilo zajeto v Mirovno pogodbo. Območje severo-zahodne Istre od ustja reke Mirne do Trsta in do ustja reke Timave je tvorilo Svobodno tržaško ozemlje (ki sicer formalno ni nikoli zaživel), diplomatska pogajanja o njem pa so se nadaljevala vse do jeseni 1954, ko je bilo mogočih še mnogo različic njegove usode, kar potrjujejo poglobljena pogajanja v letih po drugi svetovni vojni. O *vulnusu*, rani, ki jo odpira koncept 'matične domovine', bi lahko razpredali na dolgo in široko. V danem primeru lahko rečemo le, da takšen koncept odraža slovensko stališče in povzema politično-nacionalne cilje, želje ter pričakovanja Slovencev o zahodni meji. Znotraj teh zarisanih okvirjev se je namreč znašel tudi vzhodni del območja s prebivalstvom italijanske narodnosti, ki se v takšni matični domovini niso prepoznali. Komunistični vodja Edvard Kardelj je med drugo svetovno vojno med prioritete postavljajal združitev vseh slovenskih regij, tudi domnevnih, kakršni sta Koroška in Julijska krajina, vključno z urbanimi središči, ki so bila po njegovem mnenju obkrožena s povsem slovenskimi ozemlji (na primer Celovec in Trst). Kardelj je za Trst predvidel poseben status, ki bi ščitil italijansko prebivalstvo. Za obalni pas severo-zahodne Istre (Koper, Izola, Piran) pa je bilo njegovo stališče diametralno nasprotno, saj je zanikal njegov italijanski značaj in ga obravnaval kot fiktivnega, nastalega skozi stoletja kot posledico priseljevanj, ki so spremenila pravo bistvo tamkajšnjega okolja.

Slovenske težnje, izražene leta 1848 v programu Zedinjena Slovenija, se v obdobju habsburške monarhije niso mogle udejanjiti, z razpadom Avstro-Ogrske pa je oživel prepričanje o uresničitvi načrta, ki ni bil nikoli opuščen. Ob zatonu dvojne monarhije je zmagovalna Kraljeva italijanska vojska najprej zavzela Trento in Trst, zatem pa postopoma zasedla ozemlja, ki naj bi ji pripadla skladno s tajnim londonskim sporazumom iz leta 1915. Kljub temu, da je bilo določanje meja za Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev neprestana skrb in so bila k temu cilju usmerjena vsa vojaška prizadevanja, je kraljevina (ustanovljena 1. decembra 1918) dosegla le del svojih ciljev. S Koroškim plebiscitom leta 1920 je tamkajšnje ozemlje prešlo pod Avstrijo, Gorica, Trst, Istra in dobršen del povsem slovenskih ozemelj pa je z Rapalsko pogodbo prešlo pod Kraljevino Italijo. Po napadu na Jugoslavijo s strani držav trojnega pakta leta 1941 in po razkosanju Slovenije (tedaj poimenovane Dravska banovina), se je antiimperialistična fronta (po napadu na Sovjetsko zvezo je postala Osvobodilna fronta) usmerila v boj z okupatorjem in k osvoboditvi ter zedinjenju vseh Slovencev. Prav nacionalna težnja je povezala različne struje slovenskega odpora. Italijanska vojaška kriza leta 1943, preobrati v Afriki in izkrcanje zaveznikov so nakazovali skorajšnji umik nemške zaveznice iz vojaškega spopada. Prav takrat se je začela organizirati slovenska Osvobodilna fronta - da bi osvojila izgubljena ozemlja, ki so obsegala na zahodu Julijsko krajino s Trstom (njegovo пристanišče je bilo prepoznano kot slovenski izhod na morje) in Beneško Slovenijo. Narodnoosvobodilni svet za primorsko Slovenijo je 11. septembra 1943 razglasil splošno mobilizacijo v osvobodilno vojsko. Pozival je k boju za zmago, ki bo Primorskim Slovincem omogočila "dokončno in popolno svobodo, združitev z ostalimi Slovenci v združeno in neodvisno Slovenijo kot del nove in močne Jugoslavije". Skladno s takšno odločitvijo, je bila

16. septembra 1943 med plenarnim zasedanjem Osvobodilne fronte soglasno razglašena priključitev slovenskega Primorja k združeni Sloveniji in novi Jugoslaviji. Združitev ozemelj ni bila več cilj, temveč dejanska stvarnost, ki jo je bilo potrebno zaščititi z vojsko in diplomacijo. Obdobje po drugi svetovni vojni je prineslo nove negotovosti. Italija je z Mirovno pogodbo odstopila Jugoslaviji dobršen del mejnega ozemlja, pridobljenega z Rapalsko pogodbo. Na naslovnici tednika "Tovariš" z dne 26. septembra 1947 je objavljena podoba obsežne manifestacije, ki je bila v Ljubljani v čast "združitve dobršnega dela slovenskega Primorja in Istre k Federativni ljudski republiki Jugoslaviji".